

Interferențe culturale în zona Dunării de Jos și a Mării Negre, în secolul al XV-lea: izvoare italiene

Pr. dr. IVAN Octavean-Radu

*Quamdiu stabat Colyseus,
Stabit et Roma.*

*Quamdo cadet Colyseus,
Cadet et Roma.*

*Quamdo cadet Roma,
Cadet et mundus.*

Beda venerabilul¹

Inițial mi-aș fi dorit să vorbesc despre aceste izvoare istorice italiene și despre interferențele culturale în zona Dunării de Jos și a Mării Negre, în veacul al XV-lea, apoi m-am gândit că rezultatele cercetării vor fi publicate, iar acum ar fi mai bine să vă împărtășesc câteva gânduri mai personale, născute în bucuria întâlnirii tradiției și a culturii italiene. Sper să nu fiu mult mai plictisitor decât atunci când aș vorbi despre arhive și manuscrise medievale...

Să încep cu începutul mobilității externe. Emoțiile pregătirii de plecare trecuseră. Avionul plecase de la București și se pregătea să aterizeze la Roma. De sus, din avion, Roma este specială. Admirația este de scurtă durată: avionul aterizează. Controlul documentelor, ridicarea bagajului de cală, ieșirea din aeroport și căutarea unui mijloc de transport spre gazdă. Un tren rapid ar trebui să ne ducă spre rețeaua de metrou. Drumul spre metrou - cu un tren nu atât de rapid pe cum mă așteptam - îmi dă prilejul să admir suburbiile Romei situate în preajma drumului de la aeroport: între case răzlețe, fabrici și zone destinate agriculturii, suntem anunțați că se fac lucrări de modernizare la calea ferată și ar trebui să schimbăm trenul într-o gară unde ne așteaptă o altă garnitură de tren...

În sfârșit, după un drum cu metroul și schimbarea a două autobuze, am ajuns la Colegiul Pontifical Pio Romeno, situat pe colina Gianicolo, în apropiere de Vatican. Primirea a fost călduroasă. Am fost cazat într-o cameră curată, cu mobilier auster, liniștită. Am anunțat - prin internet - pe cei de acasă faptul că am ajuns cu bine la destinație, dezamăgit puțin că nu am reușit să telefonez de pe telefonul meu mobil, din diferite cauze.

Seara, îl întâlnesc și pe părintele rector Gabriel Buboii, cel care mi-a oferit invitația de a veni la Roma, fiind și coordonatorul cercetării mele în această perioadă de mobilitate externă: mi-a dat câteva sfaturi despre programul unor biblioteci, despre ritmul casei și câteva amănunte despre persoanele ce locuiesc și studiază în acest colegiu.

¹ www.colosseo-roma.it/nome-del-colosseo/

Înainte de culcare îmi fac planul pentru ziua următoare, după ce am trecut prin frumoasa bibliotecă a colegiului, de unde am împrumutat câteva cărți pentru lectură și analiză în cameră...

Proiectul meu de cercetare postdoctorală, în domeniul teologie, se intitulează *Prezențe romano-catolice în aria culturală răsăriteană: consecințele unirii de la Florența (1439)*. În acest sens, alegerea Italiei și a Romei pentru stagiul de mobilitate externă apare ca o alegere firească: Italia și Roma papală au avut interese ca unirea bisericească dintre Apus și Răsărit să fie cunoscută și să dăinuiască.

Aici, în Italia și în special la Roma, se pot găsi izvoarele istorice italiene care au surprins acele evenimente istorice în cronici ale contemporanilor ori în istorii glorioase asupra acelor timpuri, când Biserica și voievozii noștri aveau, cu adevărat, perspective europene, sincronizate cu marile problematice ale epocilor lor...

Bibliotecile și arhivele italiene păstrează cu grijă asemenea izvoare, pe care le întâlnesc cu emoție: orice aluzie la români - chiar dincolo de subiectul strict al cercetării mele - mă interesează. Notez asemenea referințe, cu mici descrieri despre asemenea documente: mi-ar plăcea să mă întorc vreodată asupra lor!

Zilele trec cu repeziciune. Dimineța mă grăbesc să ajung la o bibliotecă; masa de amiază o iau prin apropierea bibliotecii: mănânc făcând câțiva pași prin zonă și mă întorc la studiu în bibliotecă, căci la ora 18.00 biblioteca se închide. Uneori merg 2-3 zile la rând în aceeași bibliotecă, unde rămân de dimineța până seara. Alteori merg dimineța la arhivele din Vatican, iar după-amiaza citesc biblioteca din Colegiul Pio Romeno, căci arhivele din Vatican au program de cercetare doar dimineța.

Deja de acasă plănuiisem să ajung la biblioteca Franciscanilor din Roma, o bibliotecă la care nu mai fusesem. O altă bibliotecă pe care o vizasem era biblioteca din *Istituto Orientale*, unde eram deja familiarizat din perioada studiilor de licență și doctorat. La Archivio segreto din Vatican se intră cu o legitimație specială, obținută după un interviu cu responsabilii arhivelor. Mai aveam în vizor și alte biblioteci, ca opțiuni suplimentare, în caz că nu voi găsi material satisfăcător la bibliotecile menționate.

Materiale am găsit, chiar mai multe decât m-aș fi așteptat. Timpul, însă, este limitat: unde este posibilitate fac copii xerox după articole și cărți, îmi notez ideile și referințele spre alte lecturi. Pentru multe cărți și reviste accesul este liber, direct din rafturile bibliotecii; pentru alte cărți se face o cerere și sunt aduse din depozit. Direcția mea de cercetare este orientată spre istorie medievală, însă nu pierd ocazia de a zăbovi și asupra altor cărți sau articole privitoare la istoria românilor: vreodată voi folosi și acele referințe. Acum trebuie să adun, să adun...

Seara, ieșind din bibliotecă, zăbovesc pe străzi. Acum, cu mulțumirea lecturilor, merg pe jos spre centrul istoric, lăsându-mă radiat de frumusețea clădirilor ce străjuiesc marile bulevarde. Nu de puține ori, aud frânturi de dialoguri în limba română, iar uneori chiar muzica românească străbate cu admirație de la vreo orchestră cu taraf, în apropiere de Columna lui Traian ori înspre Colosseum...

Îmi propusesem să rătăcesc într-o zi, urcându-mă în vreun autobuz ori tramvai, și să mă învârt prin locuri poate mai puțin celebre, prin piețe de cartier, să cunosc mai bine - dacă pot zice așa - viața mai puțin tumultuoasă a romanilor...Nu am reușit acest lucru: bibliotecile mi-au răpit timpul și luna s-a încheiat.

Bibliotecile facultăților de teologie au un farmec aparte: printre călugări vânjoși dar de o sfințenie surprinzătoare, printre măicuțe studente ori profesoare, cărțile se deschid și se citesc într-o atmosferă aproape solemnă. Uneori am întâlnit profesori, pe care îi cunoșteam din vedere: ne-am salutat din priviri, păstrând tăcerea și continuându-ne lecturile, neîndrăznind vreo înfîrșire de dialog care ar fi putut deranja studiul celorlalți tovarăși. Dacă ne-am mai întâlnit și înafara bibliotecii, ne-am salutat și am schimbat câteva cuvinte.

O întâlnire cu un profesor mi-a dat o bucurie aparte. În Colegiul Pio Romeno s-a anunțat o conferință, la care erau invitați studenții, într-o seară. Conferențiar era părintele Szentmartoni, pe care îl avusesem profesor de psihologie și etică. Participanții la conferință au fost puțini - mulți dintre studenți încă nu se întorseseră de la facultate, însă între cei prezenți am remarcat și chipurile unora care nu erau români, dar care veniseră la această conferință.

După conferință, m-am apropiat de părintele Mihaly Szentmartoni și i-am spus: părinte, când eram student, circula printre studenții români un fior de teamă, că dumneavoastră, ungar fiind, ați fi avut pică pe români, și greu vom trece de examenul dumneavoastră! Examenul, însă, a fost ușor - socotind notele mari pe care ni le-ați dat... fără nici o aluzie la vreo dispută istorică dintre români și unguri. Părintele a râs cu hohote și în timp ce mă îndepărtam de grupul care mai stăruia în preajma conferențiarului, am auzit cum acesta îi spunea rectorului colegiului românesc: „Pentru mine e importantă această mărturie...”

Părintele Szentmartoni, înaintat în vârstă, dar încă în putere, se declarase, chiar la conferință, că el este „un om european”; probabil a viețuit mai mult în Italia decât în Iugoslavia și Croația, iar experiența și pregătirea sa profesională l-au purtat spre numeroase conferințe în spațiul european, inclusiv în România. Venind în colegiul românesc - unde era, să zicem așa, printre copii săi, căci aproape toți profesorii și studenții teologi îi trecuseră „prin mâini” - era un mare prieten al românilor: cuvintele sale, pline de admirație la adresa țării și a oamenilor de pe la noi, erau un adevărat discurs motivațional². Mă bucur pentru studenții care îl pot urmări la cursuri - fără prejudecățile postdecembriste - și care pot primi asemenea sfaturi încă din perioada studenției...

Când mă gândesc la faptul că Institutul Oriental din Roma este un institut pontifical cu tradiție în cercetarea realităților creștinismului răsăritean, îi fericesc pe mai tinerii colegi români care studiază în acest loc de un farmec aparte³.

Piazza Santa Maria Maggiore, numărul 7: suntem în imediata apropiere de Bazilica *Santa Maria Maggiore*, ea însăși cu o istorie ce are un ecou tocmai în epoca

² Cf. <http://pioromeno.com/prima-conferinta-voi-sunteti-marturisitori-la-colegiul-pontifical-pio-romeno/>

³ Cf. www.unipio.org

împăratului Constantin cel Mare și a mamei sale, Sfânta Elena. Frumusețea unei asemenea bazilici nu poate fi cuprinsă în aceste rânduri ale mele...

Institutul Oriental, fondat de către papa Benedict al XV-lea, în anul 1917, drept sediu, în Urbe, al studiilor superioare asupra chestiunilor orinetale, iar din 12 mai 1928, papa Pius al XI-lea a așezat acest institut în actualul sediu, punând bazele bibliotecii acestui institut, bibliotecă ce astăzi este atât de bogată și de primitoare...

Nu mă miră deloc faptul că același papă, Pius al XI-lea, a întemeiat și colegiul românesc - actualmente acest colegiu îi poartă numele papei: *Pio Romeno*, Pius românul! Așadar colegiul Pio Romeno, înființat în anul 1937, de către acest papă, Pius al XI-lea, care a avut o atenție deosebită pentru români, a dorit să adune studenții români - rispiți anterior în întreaga Europă ori prin diferite seminarii teologice din Roma - într-un colegiu pontifical destinat națiunii române și Bisericii Române unite⁴.

Așa cum am mai spus, unul dintre locurile în care mi-am propus să ajung a fost biblioteca franciscanilor din Roma, din frumoasa și sobra lor universitate, dedicată patronului lor spiritual, Sfântul Anton de Padova: *Pontificia Università Antonianum*.

Universitatea *Antonianum*, așadar, situată în via Merulana nr. 124, are o frumoasă tradiție, de care este foarte mândră: din 1890 și-a început activitatea academică, trecând de la stadiul de ateneu, la cel de ateneu pontifical, pentru ca, în cele din urmă, în anul 2005, în timpul papei Ioan Paul al II-lea, prin deschiderea altor direcții de cercetare, să primească gradul de universitate pontificală⁵.

Am lăsat mai la urmă ceea ce este mai important, locul spre care speranțele mele de cercetare s-au îndreptat într-un mod deosebit: arhivele secrete ale Vaticanului. Multe ar fi de zis, însă aș dori să consemnez doar emoția de-a intra pe o poartă străjuită de celebra gardă elvețiană, îmbrăcată în frumoasele armuri medievale, care întâmpină - pe oricine trece pragul acelei porți - cu un salut milităresc, ca imediat, reluând o poziție mai degajată, să te întrebe cu amabilitate despre scopul intrării în *Città del Vaticano*...

Apoi, după scurta discuție, gardianul de la poartă te petrece din priviri până ce ajungi la alt gardian, în aceeași uniformă: alt salut, altă întrebare, apoi, intrând într-o amplă curte interioară, se zărește intrarea spre arhivele secrete. Aici nu mai sunt gardieni în armuri, ci persoane din administrația internă, îmbrăcate civil: sunt de fapt cercetători ai acestor arhive, de o amabilitate aparte, gata să-ți indice marile secțiuni ale arhivelor, ori chiar documentele care te interesează, la cotele lor precise!

Ce poți să mai spui, când fișele de arhivă, indexul, se află în volume impresionante, din pergament, cu file de o jumătate de metru și coperti pe măsură, pe care sunt scrise indicațiile de arhivă și un scurt rezumat, redactate, unele, încă din secolul al XV-lea!

Solicit la consultare diferite documente: unele sunt deja fotografiate sau scanate - pentru ele se oferă suportul electronic; altele sunt oferite chiar în formatul original, pergament sau hârtie. În sălile de studiu, printre cercetători mai tineri sau mai

⁴ Cf. www.pioromeno.com

⁵ Cf. www.antonianum.eu

vârstnici, mergând spre diferitele rafturi, priviri admirative cad pe documentele aflate înaintea acestor cercetători, cufundați în studiu... Între calculatoare moderne și documentele medievale apare o firească prietenie.

Am mai întâlnit în aceste săli pe un profesor de istorie pe care îl cunoșteam: părintele Marcel Chappin S.J.⁶. În timpul studiilor doctorale, mărturisesc, n-am îndrăznit să-l opresc și să-i mărturisesc bucuria întâlnirii, dar în aceste zile, întâmplându-se să-l revăd, în preajma acelorași arhive ale Vaticanului, l-am salutat și s-a oprit pentru o scurtă discuție cu mine: i-am împărtășit bucuria revederii; s-a interesat cu multă atenție de cercetările mele și chiar mi-a dat sfaturi interesante.

Roma... Prima perioadă a mobilității externe s-a încheiat. Am fost la Roma în intervalul 1 martie - 1 aprilie 2015. Materialele adunate așteaptă să fie analizate și reanalizate cu atenție: se conturează tot mai mult posibilitatea publicării unor documente medievale referitoare la unirea de la Florența, pentru care am obținut fotografiile și dreptul de publicare din partea arhivelor care le găzduiesc.

Cultura italiană s-a dezvoltat durabil! Îmi imaginez efortul numeroaselor generații de italieni de a păstra arhive și monumente, de a păstra emoția contactului cu asemenea cultură. Instituțiile teologice romane sunt recunoscute pentru tradiția lor, fiecare cu diferitele sale nuanțe și accente, care în felul lor mărturisesc orgoliul unor tradiții care trebuie să fie nu doar respectate și venerate, ci și continuate: în aceste zile am fost martorul continuării acestor tradiții culturale și spirituale.

Roma are încă multe de zis pentru istoria românilor: izvoarele istorice italiene privitoare la Dunărea de Jos și la Marea Neagră, în secolul al XV-lea ne atestă faptul că românii acelor vremuri trăiau cu adevărat conectați la marile proiecte europene, iar interferențele culturale surprinse în această zonă, ne vorbesc despre idealurile vremii, micile și marile realizări care, în felul lor, au ajutat la zidirea unei culturi durabile, cu ecouri până în zilele noastre.

O cugetare a sfântului Beda venerabilul indică un fel de profeție despre Colosseum și Roma - cuvinte cunoscute de locuitorii Romei: *până când va rezista Colosseumul, va rezista și Roma; când va cădea Colosseumul, va cădea și Roma - iar când va cădea Roma, va cădea întreaga lume!* Și această idee nu e chiar străină de cercetarea mea, căci sinodul de la Ferrara-Florența, încununat, în anul 1439, cu unirea bisericească a latinilor și a grecilor, s-a desfășurat în timpul pontificatului papei Eugen al IV-lea (1431-1447)⁷ care, între altele, este cunoscut și pentru faptul că a luat măsuri deosebite pentru oprirea degradării Colosseumului, folosit în epocă drept „mină” de marmură pentru noile construcții...

Aș mai spune încă ceva: dincolo de bucuria trăirii într-o Romă *eternă*, locuitorii vechii capitale au un anumit simț al respectului pentru cultura și eforturile înaintașilor, aspecte pe care le întâlnesc și le apreciază adeseori, chiar în situații cotidienne cu impact personal. Spre exemplu: pentru mulți turiști lucrările la noile stații de metrou din capitala Italiei păreau, poate, deranjante mai ales prin prelungirea termenelor de execuție, care se tot amână și... se amână. Însă, adeseori, asemenea

⁶ Cf. <http://www.zenit.org/fr/articles/le-p-chappin-vice-prefet-des-archives-secretes-du-vatican>

⁷ Cf. http://it.wikipedia.org/wiki/Papa_Eugenio_IV

întârzieri sunt cauzate de întâlnirea în calea săpăturilor a diferitelor vestigii, care trebuie cercetate cu multă atenție.

Pe pereții interiori sau exteriori ai diferitelor instituții se pot vedea diferite fragmente de construcții, ori cioburi de vase încastate în noile zidiri: nu sunt așezate la întâmplare! Sunt dispuse în locul în care au fost descoperite! Am văzut în interiorul unei instituții, o scară anume făcută pentru a lăsa la vedere un fragment de drum roman descoperit cu ocazia săpăturilor pentru realizarea fundației. A trebuit să fie modificat proiectul de construcție, ca fragmentul de drum roman să poată rămâne vizibil, iar o plachetă modernă așezată pe zidul de împrejmuire al respectivei clădiri, venea cu explicații despre această descoperire, precum și cu indicațiile asupra altor ciobulețe, încastate și ele în diferite ziduri ale modernei clădiri, toate putând fi vizitate, nu numai gratuit, ci și însoțiți de bucuria gazdei care ne-a împărtășit istorioarele legate de descoperirea acestora! Aceasta înseamnă respect pentru cultură, o cultură durabilă, încurajată din generație în generație.

Acum, la această sesiune științifică, intitulată *Cultura și dezvoltarea durabilă*, mă reîntâlnesc cu simpaticii colegi cercetători, cu tutorii proiectului oferit de Academia Română: fiecare asemenea întâlnire - dincolo de frumoasa ținută a referatelor expuse - este o adevărată sesiune motivațională. Prin cuvinte și priviri, înțelegem să ne continuăm cercetările, cu mai multă seriozitate și entuziasm.

Perioada acestei cercetări, sunt sigur, va fi de neuitat!